

iDusidusi ni iVola ni Soqoni ni Bula vaKarisito kei na Cakacaka Vakaitalatala

SEVITEBA 3-9

IYAU MAI NA VOSA NI KALOU | JONI 1-2

Vakekeli ena Vosa ni Kalou

nwtsty ivakamacala ni vosa ena Jn 1:1

na Vosa: Se na “Logos.” Kena vosa vaKirisi na *ho lo'gos*. E vakayagataki eke me icavuti, e vakayagataki tale ga ena Jn 1:14 kei na Vta 19:13. E vakaraitaka o Joni ni dusi Jisu tiko na icavuti qori. E vakaibalebaletaki vua ena nona bula vakayalo mai lomalagi ni bera ni gole mai vuravura, ni bula uasivi voli e vuravura donuya nona cakacaka vakaitalatala, vaka kina nona sa vakaturi i lomalagi ina dua na itutu lagilagi. Na Kalou e vakayagataki Jisu me vakasavuya nona Vosa, se Matanivanua, me dau vakasavuya nona itukutuku kei na idusidusi vei ira na luvena vakayalo, vei keda tale ga. E sega gona ni cala ke da nanuma ni dau vakayagataki Jisu o Jiova me vakasavuya nona itukutuku vei ira na tamata ni bera ni mai bula e vuravura. E aglosi dau vakasavu itukutuku.—Vte 16:7-11; 22:11; 31:11; Ly 3:2-5; Dvl 2:1-4; 6:11, 12; 13:3.

vata: vaKirisi, “vua.” Ena ikotokoto qo, na vosa vaKirisi na pros e dusia na veivolekati kei na veitokani. E vakaduiduitaki ira na cavuti tiko. E tukuni gona ena tikinivolatabu qo na Vosa kei na Kalou dina duadua ga.

e dua na kalou na Vosa: Se “e vakalou na Vosa [se, “e vaka na kalou”].” Na ka e tukuna qo o Joni e dusia na itovo e kilai kina “na Vosa” (vaKirisi, *ho lo'gos*; raica **na Vosa** ena ivakamacala ni tikinivolatabu qo), qori o Jisu Karisito. E rawa ni tukuni ni o koya e “dua na kalou; e vaka na kalou; e vakalou,” ni luvena ulumatua na Kalou, e vakayagataki koya tale ga me buli kina na ka kece. Levu na dauvakadewa era vakadewataki me “Kalou na Vosa,” me tautauvata kei na Kalou Kaukaua Duadua. Ia e tiko na vuna vinaka eda kaya kina ni sega ni

tukuna tiko o Joni ni o koya “na Vosa” e tau-tauvata kei na Kalou Kaukaua Duadua. Kena imatai, e tukuni vakamatata ena ikarua ni cegu, vaka kina na tikina e rua ni a bula “vata kei na Kalou” o koya “na Vosa.” E cavuti tale ga vakatolu na vosa vaKirisi na *the·os'* ena tikina e 1 kei na 2. Na imatai kei na ikatolu ni kena cavuti na *the·os'*, e cavuti e liu e dua na vosa vaKirisi me vakamatatataka na *the·os'*, e sega ni cavuti qori ena kena ikarua. Era duavata e levu na vuku ni qori e dusia tiko e dua na ka bibi. Ni cavuti na vosa vaKirisi qori me tukuni koya na *the·os'* e vakamatatataka tiko ni dusi koya na Kalou Kaukaua Duadua. Ia ni sega ni vakayagataki, kena ibalebale na *the·os'* ena ikotokoto qori e dusia tiko ga na itovo e kilai kina “na Vosa.” Levu gona na iVolatabu ena vosa vakavalagi, vakaVaranise, kei na kena vakaJamani e muria tale ga na vakadewa e vakayagataka na *Vakadewa ni Vuravura Vou*. E tukuni kina ni o koya “na Vosa” e “dua na kalou; e itovo vakalou; e vakalou; e vu vakalou; e vaka na kalou.” E tokona na vakasama qori eso na vakadewa makawa ni Kosipeli i Joni ena vosa vakaSahidic kei na Bohairic, e yavutaki ena vosa vaCoptic. A rairai vakarautaki ena ikatolu kei na ikava ni senitiuri G.V. E vakaduiduitaka na imatai ni *the·os'* ena Jn 1:1 mai na kena ikarua. E vakamatatataka na itovo i koya “na Vosa” ni vaka na Kalou, e sega ga ni vakadewataki me tautauvata kei Tamana, na Kalou kaukaua duadua. Qori e salavata sara ga kei na ka e vakamacalataki ena Kol 2:9 me baleta na Karisito, oya ni “vakavotui kece ena nona bula na itovo ni Kalou.” E tukuni tale ga ena 2Pi 1:4 ni o ira na veiliutaki kei Karisito era na yaco mera “kabula vakayalo me vaka na Kalou.” Kena ikuri, na vosa vaKirisi na *the·os'* ena vakadewa ni *Septuagint* e vakayagataki vakalevu me tautauvata kei na vosa vakalperiu na “Kalou,” ‘el kei na ‘elo·him.’ E rairai kena ibalebale ga “E Kaukaua; E Qaqa.” E

dau vakadewataki vakalevu na vosa vakalperiu qori me dusia na Kalou kaukaua duadua, eso tale na kalou, vaka kina na tamata. (Raica na ivakamacala ni vosa ena Jn 10:34.) Ni tukuni ni “dua na kalou” o koya na Vosa se ni “kaukaua,” e salavata vinaka kei na ka e parofisaitaki ena Ais 9:6. E tukuni kina ni na vakatokai na Mesaia me “Kalou Kaukaua” (sega ni “Kalou Kaukaua Duadua”) ni na yaco me “Tama Tawamudu” vei ira kece na vakarurugi ena nona lewa. Na yalogu i Tamana o “Jiova ni lewe vuqa” ena vakayacora qo.—Ais 9:7.

nwtsty ivakamacala ni vosa ena Jn 1:29

na Lami ni Kalou: Ni papitaiso oti o Jisu, temaki koya oti tale ga na Tevoro, e gole yani vei Joni. E tukuna o Joni me baleti Jisu ni o koya na “Lami ni Kalou.” E basika ga na matavosa qori ena Jn 1:36. (Raica na iKuri A7.) E veiganiti ni vakatauvatani Jisu kei na lami. E tukuni vakalevu ena iVolatabu ni dau cabori na sipi ena vuku ni ivalavala ca, me rawa ni torovi kina na Kalou. Qori e vakatayaloyalotaka na isoro ena cabora o Jisu ni solia nona bula uasivi ena vukuda. Levu na ivakaraitaki ena iVolatabu e veisemati ina matavosa “na Lami ni Kalou.” E kila vinaka o Joni na iVolatabu vakalperiu, ena rawa gona ni yavutaka na ka e tukuna mai na vica na ivakaraitaki qo: na sipi e cabora o Eparama me isosomi kei Aisake na luvena tagane (Vte 22:13), na lami ni lakosivia e vakamatei e Ijipita mera vakabulai kina na Isireli era bobula tu (Ly 12:1-13), se na lami tagane e cabori vua na Kalou e Jerusalemi ena veimataki kei na yakavi. (Ly 29:38-42) De dua e yavutaka tale ga o Joni ena parofisai i Aisea, e tukuni kina ni o koya e vakatoka o Jiova me “noqu dauveiqaravi” e kau me “vaka na sipi me vakamatei.” (Ais 52:13; 53:5, 7, 11) Ni vola o Paula na imatai ni nona ivola vei ira e Korinica, e vakatokai Jisu me “noda lami ni Lakosivia.” (1Ko 5:7) E vakamacalataka na yapositolo o Pita na “dra talei i Karisito, me vaka na dra ni lami savasava e sega ni ca e dua na tikina.” (1Pi 1:19) E cavuti tale ga ena sivia na 25 na vanua ena Vakatakila na

matavosa “na Lami” me dusi Jisu ni vakaturi oti ena dua na yago lagilagi e lomalagi.—Eso na kena ivakaraitaki qo: Vta 5:8; 6:1; 7:9; 12:11; 13:8; 14:1; 15:3; 17:14; 19:7; 21:9; 22:1.

SEVITEBA 10-16

IYAU MAI NA VOSA NI KALOU | JONI 3-4

Vakekeli ena Vosa ni Kalou

nwtsty ivakamacala ni vosa ena Jn 4:6

E oca sara ga: Qo duadua ga na tikinivolatabu e tukuni kina ni “oca sara ga” o Jisu. E rauta toka na 12 na kaloko ena sigalevu. E rairai **tau-bale** ena mataka qori o Jisu mai na buca na Joritani e Jutia me yaco sara i Saika e Sama-ria. E 900 na mita se sivia na cere ni vanua qori.—Jn 4:3-5; raica na iKuri A7.

Vakekeli ena Vosa ni Kalou

nwtsty ivakamacala ni vosa ena Jn 3:29

na itokani ni taganevou: Ena gauna vakaivolatabu, na nona itokani voleka na taganevou ena matataki koya ena ka vakalawa, ena qarava tale ga na itavi bibi ena vakarautaki ni vakamau. E kilai ni o koya sara ga e vakavuna na nodrau mai duavata na veiwatini. Ena siga ni vakamau, era na gole kece yani ina vale i tagane se o tamana o yalewa vou kei ira nona ilawalawa mera kanavata. Ena marau na itokani ni tagane vou ni rogoca na **domo i tagane vou** ni veitalanua tiko kei watina ena kanavata. Qori e vakadeitaka vua ni sa qarava vinaka na nona itavi. O Joni na dauveipapitaisotaki e vakatauvatani koya me “itokani ni tagane vou.” O Jisu me dusi koya na tagane vou, o ratou na tisai-peli me dusia na ilawalawa e vaka na yalewa vou. E caramaka na sala o Joni na Dauveipapitaisotaki vua na Mesaia ni veikilaitaki ratou na imatai ni ilawalawa e vaka na “yalewa vou” vei Jisu Karisito. (Jn 1:29, 35; 2Ko 11:2; Efe 5:22-27; Vta 21:2, 9) E qarava vinaka “na itokani ni tagane vou” na itavi qori, sa mai cava tale ga kina na itavi bibi e qarava. E tukuna tale ga o

Joni me baleti Jisu: "Ena levu cake tiko ga o koya, au na lailai sobu tiko ga o yau."—Jn 3:30.

nwtsty ivakamacala ni vosa ena Jn 4:10

wai ni bula: Na matavosa vaKirisi e vakayagataki eke e dusia na wai e drodro, wai vure, se na waidranu e vure ena dua na toevu. E duidui qori mai na wai e sega ni yavalati ena dua na taqe. Na vosa vakalperiu ni "waidranu" ena Vunau ni Soro 14:5 e kena ibalebale "wai bula." E tukuni ena Jr 2:13 kei na 17:13 ni o Jiova "na ivurevure ni wai bula," e vakatakarakarataka na wai ni bula. Ni vosa o Jisu vua na yalewa ni Samaria e tukuna vua e dua na vosa vakatautauvata ni "wai ni bula." Ia e nanuma o koya ni dua dina na mataqali wai qori.—Jn 4:11; raica na ivakamacala ni vosa ena Jn 4:14.

SEVITEBA 17-23

IYAU MAI NA VOSA NI KALOU | JONI 5-6

nwtsty ivakamacala ni vosa ena Jn 6:10

era mani dabe kece sara e rauta ni 5,000 na tagane: Na ivola ga i Maciu e cavuti ira "na yalewa kei na gone" ni vakamacalataka na cakama qo. (Mac 14:21) E rairai sivia ni 15,000 na kedra iwiliwili na vakani vakacakamana.

nwtsty ivakamacala ni vosa ena Jn 6:14

na Parofita: E cavuti ena Vkr 18:15, 18 e dua na parofita e vakataki Moses. Era namaka gona e levu na Jiu ena imatai ni sentiuri G.V. ni qori sara ga na Mesaia. Ena tikinivolatabu qo, na matavosa **lako mai vuravura** e rairai dusia na kena namaki tiko nona basika na Mesaia. O Joni duadua ga e volatukutukutaka na ka e tukuni ena tikinivolatabu qo.

nwtsty ivakamacala ni vosa ena Jn 6:27, 54

na kakana e ca rawarawa, na kakana ga e tudei me rawati kina na bula tawamudu: E kila o Jisu ni so era muri koya ga kei ratou nona tisaipeli mera rawaka kina. E yaga na kakana vakayago ena bula ni veisiga yadua, ia na "kakana" mai na Vosa ni Kalou ena rawati kina

na bula tawamudu. E uqeti ira na ilala levu o Jisu mera **cakacakataka** 'na kakana e tudei me rawati kina na bula tawamudu.' Oya mera gu-matua ni kauaitaka nodra bula vakayalo, mera vakaraitaka tale ga nira vakabauta na ka era vulica.—Mac 4:4; 5:3; Jn 6:28-39.

kania na lewequ, e gunuva tale ga noqu dra: E kilai ena tikina wavolita ni qo e vosa tiko vakaibalebale. O ira na kana era gunu, e dusi ira na vakaraitaka nodra vakabauti Jisu Karisito. (Jn 6:35, 40) E tukuna na vosa qo o Jisu ena 32 G.V., e sega gona ni vakaibalebaletaka tiko na iVakayakavi ni Turaga, ni a qai tauyavutaka ena yabaki tarava. E cavuta qori ni sa voleka na "nodra soqo ni Lakosivia na Jiu." (Jn 6:4) Ena rairai uqeti ira na rogoci koya mera nanuma na soqo sa roro tiko mai kei na bibi ni dra ni lami ena nodra vakabulai na Isireli ena bogi era biuti Ijipita kina. (Ly 12:24-27) E via vakaraitaka tiko o Jisu ni bibi tale ga na nona dra ni ratou na rawata kina na **bula tawamudu** na nona tisaipeli.

Vakekeli ena Vosa ni Kalou

nwtsty ivakamacala ni vosa ena Jn 6:44

vagolei koya mai: na vu vaKirisi ni vosa "vagolei" e dusia na kena yavi na lawa ni qoli (Jn 21:6, 11), ia e sega ni kena ibalebale ni dau vakasaurarataki ira na tamata o Jiova. E rawa ni kena ibalebale tale ga me "uqeti." A rairai yavutaka o Jisu na ka e tukuna ena Jr 31:3, e kaya kina o Jiova vei ira nona tamata digitaki ena gauna makawa: "Au tuberi iko mai kina vei au ena dei ni loloma." (E laurai tale ga ena vakadewa na Septuagint na vu vaKirisi qo.) Qori tale ga na ka e tukuna o Jisu ena Jn 12:32, ya nira na galeleti koya na matatamata kece. E tukuni ena iVolatabu ni o Jiova e solia vei keda na galala ni vakatulewa. E vakatau vei keda yadua ke da via qaravi koya. (Vkr 30:19, 20) Na Kalou e vagolei ira mai vakayalololoma na yalomalumalumu mera qaravi koya. (Sm 11:5; Vvb 21:2; Cak 13:48) E cakava qori ni vakayagataka

na itukutuku ena iVolatabu, kei na nona yalo tabu. Na parofisai ena Jn 6:45 e yavutaki ena Ais 54:13, e dusi ira e vagolea mai o Jiova. –Vakatauvatana Jn 6:65.

nwtsty ivakamacala ni vosa ena Jn 6:64

O Jisu, e kilai koya . . . ena soli koya yani: O Jisu e tukuni Jutasa Isikarioti tiko. E masu o Jisu vei Tamana ena dua na bogi tauoko ni bera ni digitaki ratou na 12 na yapositolo. (Lu 6: 12-16) A yalodina voli mai o Jutasa. Ia e kila o Jisu na ka e parofisaitaki ena iVolatabu vakaIperiu, ya ni na soli koya yani e dua nona imuri voleka. (Sm 41:9; 109:8; Jn 13:18, 19) E rawa ni kila o Jisu na vakanananu se loma ni tamata, e siqema gona ni veisau o Jutasa me ca nona ivakarau. (Mac 9:4) Na Kalou e rawa ni tukuna na veika se bera ni yaco, e kila gona ni na liumuritaki Jisu e dua nona itokani nuitaki. Ia e sega ni kena ibalebale qo ni sa lewa oti tu o koya na leqa e yacovi Jutasa. Qori e veisaqasaqa kei na nona itovo, e sega ni dau cakava qori ena veigauna sa oti.

mai na ivakatekivu: Qo e sega ni dusia na siga e sucu kina o Jutasa, se nona digitaki me yapositolo ni oti nona masu voli o Jisu ena bogi tauoko. (Lu 6:12-16) E dusia ga na gauna sa tekivu veivakaisini kina na loma i Jutasa, e siqema totolo qori o Jisu. (Jn 2:24, 25; Vta 1:1; 2:23; raica na ivakamacala ni vosa ena Jn 6:70; 13:11.) Qo e vakaraitaka tale ga ni a sega ni veisau tu ga vakasauri na loma i Jutasa, ia e lalawataka qai nakita na ka e cakava. Na ibalebale ni vosa “ivakatekivu” (vaKirisi, *arkhe*) ena iVolatabu vaKirisi vaKarisito e vaka-tau vakalevu ena ka e vakamacalataki tiko. Kena ivakaraitaki na 2Pi 3:4 e dusia na itekitekivu ni veibuli. Levu na gauna e matata na kena ibalebale. Kena ivakaraitaki, e tukuna o Pita ni sobuti ira na lewe ni veimatanitu na yalo tabu, “me vaka a yacovi keda ena imatai ni gauna,” se ivakatekivu. (Cak 11:15) E sega ni tukuna tiko o Pita na gauna e sucu kina se siga e lesi kina me yapositolo. E vakaibalebaletaka ga na siga ni

Penitiko 33 G.V., ya na “ivakatekivu” ni kena vei-sobuti na yalo tabu ena dua na inaki. (Cak 2: 1-4) Eso tale na ivakaraitaki ni kena vakatau ena ikotokoto na vosa “ivakatekivu” e laurai ena Lu 1:2; Jn 15:27; kei na 1Jn 2:7.

SEVITEBA 24-30

IYAU MAI NA VOSA NI KALOU | JONI 7-8

Vakekeli ena Vosa ni Kalou

nwtsty ivakamacala ni vosa ena Jn 8:58

au a bula e liu: Era via vakaviriki Jisu na Jiu dau veisaqati ni tukuna ni sa “raici Eparama.” Era kaya ni “se bera mada ga ni yabaki 50.” (Jn 8: 57) E mani tukuna gona vei ira o Jisu ni a dua tu na ka bula vakayalo kaukaua mai lomalagi ni se bera sara ni sucu o Eparama. Eso era tukuna ni tikinivolatabu qo e dusia ni o Jisu na Kalou. Era kaya ni vosa vaKirisi e vakayagataki eke na *e-go’ ei·mi’* (e vakadewataki me “au sa bula” ena so na iVolatabu) e yavutaki ena Ly 3:14 ena vakadewa ni *Septuagint*, era kaya ni dodonu me tautauvata na kena ibalebale. (Raica na ivaka-macala ni vosa ena Jn 4:26.) Ia ena ikotokoto qo, na vu vaKirisi na *ei·mi’* e kovuta na gauna e se ‘bera sara ni bula kina o Eparama,’ se toma-ni tiko ga ena gauna i Jisu. E donu gona ke vakadewataki me “Au a bula e liu,” sega ni “Au sa bula.” E levu na iVolatabu nikua kei na gauna makawa era vakadewataka me “Au bula e liu.” E vakayagataki mada ga ena Jn 14:9 na vu va-Kirisi vata ga na *ei·mi’* ni vakadewataki na ka e tukuna o Jisu: “Sa dede **na noqu tiko vata** kei kemudou, o se sega ga ni kilai au Filipi?” Levu na iVolatabu era muria na kena ibiubiu qori. E vakaraitaka ga ni sega ni cala ke vakadewataki na vosa na *ei·mi’* me “au a bula e liu,” ni laurai vata na kena ikotokoto. (Eso tale na ivakaraitaki ni kena vakadewataki va qori na vu vaKirisi qo e laurai ena Lu 2:48; 13:7; 15:29; Jn 1:9; 5:6; 15:27; Cak 15:21; 2Ko 12:19; 1Jn 3:8.) Na ivaka-macala tale ga i Jisu ena Jn 8:54, 55 e dusia ni sega ni vinakata o Jisu me nanumi ni rau tau-tauvata kei Tamana.

